

LEXICUL NEOLOGIC DIN LIMBA ROMÂNĂ VECHIE, ÎNTRE VOCABULARUL DE CULTURĂ GENERALĂ ȘI TERMINOLOGIILE DE SPECIALITATE

1. Studiile referitoare la lexicul vechii române literare au evidențiat constant ponderea deosebită a influenței exercitate de limbile de cultură dominante, până la finele secolului al XVIII-lea, în toate provinciile românești: slavona, timp de secole limbă oficială a Bisericii ortodoxe, dar și a administrației și a școlii, și apoi, după 1700, neogreaca, devenită mai puțin limbă de cult, dar puternic instalată ca limbă a elitei intelectuale [1].

Contactele culturii românești cu lumea spirituală occidentală păreau a fi, în aceste condiții, nesemnificative, ele manifestându-se exclusiv individual, ținând de relația unei anumite personalități sau a unui anumit segment al societății cu una sau cu alta dintre limbile de cultură apusene.

Au fost astfel frecvent evocate, ca excepții notabile într-o cultură dominată de modelul slavon, exemplele lui Miron Costin și Constantin Cantacuzino stolnicul, școliți în Polonia, respectiv în Italia, și s-a insistat îndeajuns de mult asupra lui Dimitrie Cantemir, singurul savant în sens european dat de spațiul românesc în perioada veche. A fost de asemenea amintită, dar, din rațiuni ușor de bănuț, prea puțin studiată în efectele sale lingvistice, influența exercitată de limba latină utilizată, în Transilvania, ca limbă de cult, respectiv ca limbă a administrației.

Cercetările întreprinse, în anii 80 ai secolului trecut, de un colectiv al Institutului de Lingvistică din București, în vederea elaborării *Istoriei limbii române literare vechi* [2], a pus însă în evidență o pondere neașteptat de ridicată a influenței exercitate de limba latină și de limbile romanice occidentale asupra vechii noastre limbi de cultură [3].

Parcursarea, chiar și selectivă a mai multor texte alcătuite înainte de anul 1760 [4], a arătat că, alături de cronicarii moldoveni sau munteni care studiaseră la Bar sau la Padova, în afară de Dimitrie Cantemir, pentru care latina devenise limbă curentă de comunicare culturală și științifică, sau de învățații ardeleni, care utilizau încă din școală limba latină, foloseau în scris lor neologisme latinești sau romanice foarte mulți traducători, mai mult sau mai puțin cunoscuți. Între aceștia trebuie amintiți în primul rând Nicolae Costin, învățatul fiu al cronicarului moldovean, cel căruia îi datorăm manuscrisul intitulat *Ceasornicul domnilor* [5], Eustratie Logofătul și Daniil Panoneanul, alcătuitoarii marilor texte de lege imprimare în timpul lui Vasile Lupu și Matei Basarab [6]. Nu pot fi ignorați, în aceeași serie, controversatul Ioan Romanul sau Frâncul [7], care a transpus în românește, pentru uzul lui Constantin Brâncoveanul, surprinzătorul, pentru finalul de secol XVII românesc, *Foiet novel*, și nici anonimul alcătuitoar al primei cărți românești de bucate, manuscris muntenesc din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, cu original cert italianesc [8].

Înalte fețe bisericești, cunoscătoare și utilizatoare firești ale limbii slavone, utilizau însă și ele cuvinte provenite din latină sau din limbi romanice, independent de sursa scrierilor pe care le alcătuiau sau le prelucrau. Nu îi am desigur în vedere doar pe învățații ierarhi ardeleni, între care Simion Ștefan ocupă un loc aparte, ci și pe Varlaam și îndeosebi pe Dosoftei, în scrierile cărora influențele lexicale occidentale sunt mai puțin așteptate [9].

Traducerilor, prelucrărilor și puținelor texte originale în care au fost identificate mai multe sau mai puține neologisme latino-romanice le stau însă alături și numeroase documente, deopotrivă acte de cancelarie, inclusiv texte cu caracter diplomatic [10], înscrisuri uzuale, între care multe convenții de tip comercial, sau foi volante cu caracter oficial, dar și scrisori sau foi de zestre. În limba acestor surse, neologismul, acceptat constant

ca mijloc de desemnare a unor realități sau concepte necunoscute în spațiul românesc, poartă adesea semnele pătrunderii mediate în limba română [11] și mărcile utilizării de către oameni cu mai puțină instrucție [12].

Fără să atingă importanța și ponderea influenței lexicale slavone și apoi neogrești, influența latino-romanică a fost deci, contrar unor opinii cândva general acceptate, foarte bine reprezentată în scrisul vechi românesc. Potrivit estimărilor făcute de colectivul de cercetători deja amintit, încă înainte de 1760 erau utilizate în textele scrise în limba română peste 1200 de unități lexicale de origine latinească sau romanică, cărora li se alătură numeroase derivate, respectiv cuvinte create prin conversiune de la baze neologice [13]. Numărul acestor unități a crescut considerabil în deceniile de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în primul rând sub influența deschiderii oferite, în special în Transilvania, de mișcarea iluministă [14]. Scrisul literar se divizase însă, după 1750, în laic și religios, iar vocabularul scrierilor laice se înnoiește în mod semnificativ, consecință a unei tematici mult diversificate, dar și a unei noi orientări culturale și a unei atitudini față de forma exprimării elevate diferite de aceea consemnată în scrierile religioase [15].

2. Pătrunse în scrisul românesc foarte devreme (primul neologism, de origine italiană, *ducat*, numele monedei de aur cu circulație europeană, a fost înregistrat într-un document redactat în țările române, în limba slavonă, în anul 1421), crescând numeric în mod spectaculos încă înainte de 1600, chiar dacă receptarea nu era totdeauna directă [16], pentru a deveni apoi o prezență semnificativă din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, neologismele latino-romanice ilustrează domenii extrem de diverse de activitate. Ele se referă în primul rând la activitatea socială (viața politică și militară, ierarhia socială, justiție și administrație, familie) și la viața spirituală (religie, învățământ, artă, carte, tipografie și bibliotecă, diverse științe, precum filosofia, istoria, medicina, lingvistica și teoria literară, matematica, geografia și astronomia), dar numeroase împrumuturi trimit la viața materială (substanțe, plante, animale sau obiecte; produse culinare, meserii și comerț) [17].

Apar astfel în textele noastre vechi multe neologisme pe care vorbitorii contemporani nouă le consideră specifice românei literare moderne și chiar dicționarele de tip istoric apărute înainte de 1992 [18] (în primul rând *Dicționarul Academiei*) le atestă abia în secolul al XIX-lea. Ne gândim, dintre multele exemple posibile, la cuvinte din lexicul de bază, precum

academie, animal, argument, astronom, autoritate, capital, candidat, cauză, director, doctor, elector, element, familie, figură, formă, materie, muzică, natură, națiune, patrie, politică, propriu, protecție, republică, rezident, sumă, temperament,

dar avem în vedere și neologisme ce aparțineau unor vocabulare de specialitate. Selectăm dintre acestea în primul rând vocabularul juridic și administrativ, extrem de cuprinzător, ilustrat prin termeni precum

administrație, apelație, arendă, avocat, bonum-publicum, comisar, contract, document, iurist-conzultus, maghiștratul, notar, pasport, poliță, pretenție, privilegii, procurator, rezoluție, secretar, suplică "cerere", testament sau tribunal,

dar se cuvin menționate, tot datorită numărului mare de cuvinte caracteristice, medicina și farmacia, domenii în care erau deja folosiți

balsam, cangrenă, colică, dietă, disenterie, fistulă, laxativ, malignă, medicină, pilulă, plastor, pulsus, rețetă, scorbut, spital, stomac, tintură, unguento, vezicatoriu,

respectiv filosofia, și ea foarte bine ilustrată prin termeni ca

anomalie, argument, axiomă, cabală, categorie, dialectică, element, filosof, filosofie, material, metafizică, practică, silogism, sofist, stoic, teorie,

ce aveau deja circulație și semnificații specifice. Dovadă a nivelului atins de scrisul literar românesc imediat după anul 1700, nu lipsesc desigur din seria vocabulelor de specialitate terminologiile ilustrative pentru specialitățile de tip filologic. Mă refer la stilistică și teoria literară, termeni precum

autor, comedie, fabulă, odă, poemă, rapsodie, satiră, teatru; anapest, dactil, ritm, troheu

având nu doar forma, ci și sensul uzual astăzi, sau la gramatică, mult mai cuprinzătoare în epocă, în scrierile specifice acestei ultime discipline fiind utilizați, alături de mulți termeni cu formă specifică vremii [19],

declinație, etimolog, gramatică, sens, silabă sau sinonimie.

3. Marea diversitate a câmpurilor lexicale ilustrate de neologismele latino-romanice înregistrate în limba română veche probează desigur existența, încă înainte de sfârșitul secolului al XVIII-lea, a unor contacte culturale și materiale multiple și nu o dată profunde ale spațiului românesc cu lumea occidentală.

Prezența acestor neologisme în texte de facturi diverse, deopotrivă traduceri, adaptări și prelucrări sau scrieri originale, texte destinate unor domenii specifice de activitate sau scrieri de tip beletristic, cu largă circulație, alcătuite de cunoscători ai unor limbi de cultură occidentale, dar și de scriitori mai puțin instruiți, oferă dovada pătrunderii majorității elementelor latino-romanice înregistrate nu numai în vocabularele de specialitate, deci în terminologii cu utilizare limitată în limba literară veche [20], ci chiar în lexicul literar uzual [21]. Iar bogăția atestărilor, polisemantismul unor cuvinte neologice și apariția unor autentice familii cu bază neologică [22] arată utilizarea constantă a împrumuturilor în registre de limbă diverse.

Cum a fost însă reflectată influența culturii occidentale asupra vocabularului românei literare în primele scrieri lexicografice românești ?

Relativ numeroase înainte de 1780, având finalități și modele diferite și reflectând, în consecință, aspecte diverse ale limbii literare, vechile noastre lucrări lexicografice, numite, după scop sau întindere, glosare, lexicoane și, mai rar, dicționare, cuprind de regulă, ca forme-titlu sau ca elemente lexicale incluse în definiții, relativ puține neologisme latino-romanice. Faptul era firesc în cazul glosarelor destinate traducătorilor de texte religioase sau în acela al textelor din domeniu cu model slavon sau neogrecesc. În trei dintre manuscrise prezența, poziția și numărul împrumuturilor latino-romanice au însă o semnificație deosebită pentru nivelul atins de vechea română literară.

Avem în vedere primul dicționar original al limbii române, alcătuit la mijlocul secolului al XVII-lea în zona Caransebeșului, numit de autorul anonim *Dictionarium valachico-latinum*, dar cunoscut de filologi în primul rând ca *Anonymus Caransebesiensis* [23]. Ne referim apoi la un alt text original, *Lexicon compendiarium latino-valachicum*, redactat în Bihor, cândva între 1771 și 1776 [24], ca parte a unui program menit să ofere misionarilor iezuiți instrumentele de bază pentru însușirea rapidă și adecvată a limbii române [25]. Ne-am oprit, în sfârșit, asupra unui dicționar de la finele secolului al XVII-lea, intitulat *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, prima lucrare lexicografică de tip enciclopedic alcătuită în spațiul românesc, prelucrare de mari dimensiuni (cuprinde peste 37 000 de cuvinte-titlu) a unui dicționar plurilingv maghiar (Albert Szenci Molnár, *Lexicon latino-graeco-hungaricum*), datorată lui Teodor Corbea [26].

Manuscrisul intitulat *Dictionarium valachico-latinum*, primul lexicon cu bază limba română, alcătuit de un intelectual anonim din Caransebeș pentru a face cunoscut vocabularul utilizat de bănațeni la mijlocul secolului al XVII-lea, înregistrează o serie de împrumuturi directe din latină:

artic "articol, parte a unui text", *lăternă* "felinar", *mil* "milă, măsură pentru distanță", *mirac* "miracol", *probă*, *stemă*, *sumă*, *tămbar* "manta" (formă mediată de gr. med. ταμπάριον a it. tabarro), *violă* "viorea"

și mai multe neologisme cu aceeași origine, a căror formă indică un intermediar maghiar:

bărbir "bărbier, felcer", *cordovan* "piele de Cordoba, marochin", *coștei* "castel, fortăreață", *mişă* "misă", *piaț* "for, piață", *probă* "a proba", *procator* "avocat", *teștement* "testament".

Atent desigur la uzul literar al epocii, autorul textului a consemnat și calcuri de tipul

întrîmbla "a media", *întrîmblare* "mediere" sau *întrîmblător* "mediator",

în cazul cărora relația cu termenii latinești corespunzători (*intercedere*, *intercessio*, *intercessor*) este evidentă.

Lexicon compendiarium latino-valachicum, destinat misionarilor iezuiți, cuprinde și el, fapt semnificativ pentru componența vocabularului literar utilizat în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mai multe neologisme de origine latinească:

academie, *balsam*, *companie* "unitate militară", *cronică*, *episcop*, *euharistie*, *filosofie*, *latin*, *materie*, *oculariu* "ochelar", *palat*, *pălărie*, *puntum*, *stemă*, *stil*, *talentum*, *testament* (cu variantele *teștament*, *teștamentum*), *țerămonie*, *violă* "viorea",

la fel de numeroase împrumuturi latino-romanice mediate de limba maghiară :

articuluș "articol, punct dintr-un text de lege", *călaris* "coral", *coștei* "castel", *florint* "florin, monedă", *pelican*, *privileghiom* "privilegiu", *șălată* "salată", *șum(m)ă* "sumă", *tituluș* "titlu", *vers* "vers"

și mai multe calcuri cu model latinesc:

cunume "supranume" (după *cognominis*), *giurare-împreună* "conjurație", *giurat-împreună* "conjurat" sau *zeceriu* "decurion".

Cel mai bogat inventar de împrumuturi latino-romanice din perioada scrisului vechi românesc este însă consemnat în *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, manuscrisul realizat de Teodor Corbea cândva înainte de 1700, păstrat în prezent la Biblioteca Academiei din Cluj-Napoca, dar reprodus cel puțin printr-o copie imediat după alcătuire [27]. Sub influența modelului (un lexicon plurilingv cu bază latinească), dar desigur și ca o reflectare a vocabularului utilizat în mod curent de învățatul brașovean, cel mai cuprinzător lexicon vechi românesc înregistrează un impresionant inventar de neologisme latino-romanice, forme adaptate sau reflectând fidel etimonul, împrumuturi directe sau mediate de limba maghiară, calcuri și derivate de la o formă de bază existentă în română sau respectând modelul latinesc. Cităm, dintr-o serie care poate fi oricând îmbogățită [28], numai neologisme, cele mai multe fiind surprinzătoare pentru ceea ce se consideră a fi fost nivelul atins de scrisul românesc din ultimul deceniu al secolului al XVII-lea:

academie, *adverbium*, *african*, *anapest*, *animal*, *aprobator* "persoană care aprobă o opinie sau o atitudine", *argument*, *arsenic*, *assensor* "persoană care aprobă sau aderă la o opinie", *audere* "faptul de a auzi", *autor*, *berillus* "beril (o piatră scumpă)", *betonna* "vindecea (o plantă)", *cantor*, *carmîn* "cântec; compoziție poetică", *casus*, *catedră*, *colică*, *comedie*, *comicus*, *consonă*, *copie*, *coral*, *cretă*, *decan* "decurion", *declamație*, *declinație* "declinare", *dictator*, *eleghie*, *element*, *fillip* "numele unei monede de aur", *flegmatic* "cu caracter nepăsător; mucos", *gherundium*, *ghips*, *gorgonesă* "gorgonă", *halțion* "pasăre marină asemănătoare cu pescărușul", *hișpan* "spaniol", *iambus*, *iurist-conzultus*, *iurista*, *la(u)danum*, *lectică*, *lustrum* "lustru, interval de cinci ani", *modulare* "modulație", *musă*, *narțisus*, *notă* "melodie, cântec", *orație*, *parcă* "ursitoare (în mitologia romană)", *peripateticus* "(despre anumiți filosofi) peripatetic", *pergament*, *platan*, *podagră*, *pompă* "ansamblu de ceremonii fastuoase", *pronomen*, *protecție*, *pulsus*, *regulă*, *sanicula* "sânișoară (o plantă)", *satiră*, *sentenție* "hotărâre, decizie; maximă, aforism", *sepie*, *silabă*, *sisamum* "susan", *smaragd*, *sofist*, *spațium*, *tartar* "iad", *thymum* "o plantă, (probabil) cimbrișor", *traghicus* "autor de tragedii", *tragedie*, *trigeamăn*, *țentaurus* "centaur", *vocalisă* "vocală".

În ciuda așteptărilor, astfel de neologisme, atât cele adaptate, cât și cele care au o formă ce reproduce fidel etimonul, nu sunt preluări mimetice ale cuvântului-titlu latinesc. Iată câteva citate, în cadrul cărora împrumutul neologic, specific terminologiei lingvistice, apare în partea românească independent de forma-titlu a articolului și dublând uneori termeni lingvistici uzuali în epocă, creați prin calc:

"Adverbialiter. După tocma *adverbiului*." (8^r)
 "Dativus, -a, -um. O cădere a *declinațiilor*, *dătători*." (76^v)
 "Gerundiva g. n. pl. Cuvinte ca acelea în *grammatică* care să formăluiesc de la *gherundium*." (124^v)
 "Positio g. f. Punere, iară la *grammatici* iaste când după o *vocalisă* doao *consone* să urmează." (253^r)
 "Prosodia g. f. Sunarea, zicerea afară din grai a tuturor *sillabelor* cu bun mod." (267^r)
 "-Pte. Cuvântul spânzurat de *pronomen*" (269^v)
 "Triptofon g. n. Cuvânt numai cu trei *casusuri* în *declinațiile* *grammaticiei*." (355^r)

4. Împrumuturile latino-romanice, prezente în număr surprinzător de mare în unele texte vechi românești, indică deci, după cum am încercat să demonstrăm în paginile anterioare, o apropiere timpurie a culturii noastre de cultura occidentală. Datorate inițial instrucției unora dintre autori sau traducători, respectiv sursei sau modelului unora dintre texte, neologismele cu etimon latinesc sau romanic au devenit treptat elemente ale unui autentic vocabular neologic de cultură generală. Nu o dată însă neologismele aveau utilizări, forme și semnificații specifice unor domenii de strictă specialitate. Iar consemnările făcute în trei dintre cele mai importante scrieri lexicografice vechi permit avansarea ipotezei potrivit căreia intelectualii români instruiți în școli apusene cunoșteau și utilizau terminologii de tip neologic chiar înainte de redactarea unor scrieri de specialitate în limba română.

NOTE

- [1] Vezi, pentru descrierea și comentarea acestor influențe, în primul rând Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, I. *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, Ediția a doua, revăzută și adăugită, București, 1971, p. 67-68, 429-432, *Istoria limbii române. Fonetică, Morfosintaxă, Lexic*, București, 1978, p. 93-94, 107-108, respectiv Ladislav Gáldi, *Les mots d'origine neo-grecque en roumain á l'époque des phanariotes*, Budapest, 1939, p. 137-265 și *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, București, 1997, p. 191-201, 397-414.
- [2] Tratatul intitulat *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, a apărut în anul 1997, la Editura Academiei Române, sub coordonarea lui Ion Gheție.
- [3] Cercetarea vocabularului neologic de origine latinescă sau / și romanică, întreprinsă de un colectiv format din Gheorghe Chivu, Emanuela Buză și Alexandra Roman Moraru, a format obiectul unui volum intitulat *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760)*, apărut la Editura Științifică, în anul 1992.
- [4] Investigațiile s-au limitat la anul 1760, pentru a nu repeta unele informații existente în volumul *Formarea terminologiei științifice românești*, publicat, în 1962, de către N. A. Ursu, și pentru a nu dubla eforturile savantului ieșean, care anunțase, în lucrarea citată (la p. 5), că lucrează la un amplu "studiu monografic asupra tuturor neologismelor limbii române de până la 1860". Acest studiu, elaborat împreună cu Despina Ursu, s-a concretizat în lucrarea intitulată *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860)*, I-II, Iași, 2004, 2006.
- [5] Textul astfel intitulat în versiune românească este o traducere din limba latină a romanului *Relox de principes*, scris de către Antonio de Guevara.
- [6] Pentru alcătuitoarii și pentru sursele celor două texte de lege tipărite la Iași, în 1646, respectiv la Târgoviște, în 1652, vezi bibliografia în *Carte românească de învățătură. 1646*, București, [1961], p. 369-373, respectiv în *Îndreptarea legii. 1652*, București, 1962, p. 933-937.
- [7] Paternitatea alcătuitoarelor prognosticelor grupate sub titlul *Foletul novel* a format obiectul a numeroase studii, începând cu Emil Vărtosu, editorul manuscriselor, și încheind cu N. A. Ursu, savantul care s-a oprit în repetate rânduri asupra textului. Vezi, dintre ultimele studii consacrate acestui subiect apărute sub semnătura învățatului ieșean, *Și totuși cine este traducătorul „Foletului novel” ?*, în "Limba română", XLIII, 1994, nr. 5-6, p. 256-264, nr. 9-10, p. 455-469, XLIV, 1955, nr. 1-2, p. 43-48.
- [8] Manuscrisul, editat de către Ioana Constantinescu (*O lume într-o carte de bucate. Manuscris din epoca brâncovenească*, București, 1997), a fost supus unei analize menite să stabilească epoca de alcătuire și sursa textului, dar și să limpezească importanța acestuia în cadrul scrisului vechi românesc, în studiul *Cartea de bucate, un manuscris singular în scrisul vechi românesc*, pe care l-am publicat în volumul *Gabriel Ștrempel la 80 de ani*, Satu Mare, 2006, p. 123-135.

- [9] Importanța și rolul jucat de cei doi mari ierarhi în epocă au fost bine cercetate. Mai puțin cunoscut este însă faptul că, la academia ortodoxă înființată de Ieremia Movilă la Kiev, limba latină era la fel de atent studiată ca limbile slavonă și greacă. Pentru acest motiv, A. Iațimirski considera că amintita academie răspândea “o formă ortodoxă a culturii latine” (apud P. Constantinescu, *Relațiile culturale româno-ortodoxe din trecut*, București, 1954, p. 167).
- [10] Avem în vedere, dintre cele mai vechi acte de acest tip, textele pregătite în cancelaria lui Mihai Viteazul pentru tratativele purtate cu Rudolf al II-lea, împăratul Austriei, știut fiind ca unele dintre documentele ajunse până la noi sunt versiuni românești ale unor texte redactate în limba latină. Vezi pentru acestea volumul *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea* (București, 1979, p. 126-136), alcătuit, sub coordonarea lui Al. Mareș, de către Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță și Alexandra Roman Moraru.
- [11] Forma unor împrumuturi dovedește ca ele au pătruns în limba română prin intermediul mai multor limbi neromane. Vezi pentru detalii *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760)*, p. 9-20.
- [12] Ne referim atât la anumite variante fonetice, apărute ca urmare a unor rostiri regionale, cât și la anumite semnificații depărtate de etimon, explicabile uneori chiar prin confuzie paronimică. Vezi, pentru exemple, *Dicționarul* citat, p. 48.
- [13] Pentru considerații suplimentare, a se vedea studiul introductiv la *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760)*, p. 50-67.
- [14] Pentru vocabularul neologic utilizat în textele științifice alcătuite la sfârșitul secolului al XVIII-lea, vezi N.A.Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, p. 139-300.
- [15] Vezi pentru acestea în primul rând considerațiile formulate în studiul pe care l-am publicat în volumul colectiv *Contribuții la studiul limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688-1780)*, [Cluj-Napoca], 2000, p.288-330.
- [16] Multe dintre neologismele latino-romanice înregistrate în cele mai vechi texte românești au forme care indică existența unor intermediare neogrecești, germane, poloneze sau maghiare.
- [17] Ilustrarea acestor domenii în cursul secolelor al XV-lea – al XVIII-lea poate fi urmărită în detaliu prin exemplele prezentate în studiul introductiv la *Dicționarul* deja citat (p. 22-27).
- [18] Ne raportăm la anul în care a ieșit de sub tipar *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760)*.
- [19] A se vedea pentru aceștia studiul *Stilul celor mai vechi texte științifice românești.(1640-1780)*, II. *Stilul textelor lingvistice*, în “Limba română”, XXX, 1981, nr. 1, p. 46-53.
- [20] Pentru neologismele latino-romanice prezente în vechile vocabulare științifice respective, în scrisul juridic-administrativ, a se vedea detalii în seria de articole intitulată *Stilul celor mai vechi texte științifice românești (1640-1780)*, I-V, apărută în “Limba română”, XXIX, 1980, nr. 2, p. 111-122, XXX, 1981, nr. 1, p. 45-60, nr. 2, p. 139-147, nr. 3, p. 221-231, nr. 5, p. 505-514.
- [21] Pornind de la această constatare, Ion Gheție afirma chiar existența în limba română literară veche a unui vocabular neologic “de cultură generală” (*Istoria limbii române literare. Privire sintetică*, București, 1978, p. 121).
- [22] Există chiar atestări ale unor derivate de la baze încă neînregistrate în texte. Vezi, pentru unele dintre acestea, articolul nostru *Împrumuturi latino-romanice în limba română veche*, în “Limba română”, XLII, 1993, nr. 3, p. 113-116.
- [23] Vezi pentru istoria, caracteristicile și ediția textului volumul *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*, București, 2008.
- [24] Ne-am oprit asupra manuscrisului, pentru datare și stabilirea paternității, în studiul *Un dicționar puțin cunoscut: Lexicon compendiarium latino-valachicum*, publicat în “Studii și cercetări lingvistice”, XXXIX, 1988, nr. 6, p. 471-476. Dicționarul, atribuit greșit lui Grigore Maior, a fost publicat de Mihai Alin Gherman (vezi Grigore Maior, *Institutiones linguae valachicae. Lexicon compendiarium latino-valachicum*, I-II, Alba Iulia, 2001).
- [25] În acest program regulile de bază ale limbii române și diferențele dintre limba vorbită și “limba cărților” ar fi trebuit deprinse cu ajutorul gramaticii intitulate *Institutiones linguae valachicae*. Ediția academică a textului a fost tipărită, însoțită de traducerea în limba română dată de profesoara Lucia Wald, la Editura Academiei Române, în anul 2001.
- [26] Dicționarul a fost editat de Mihai Alin Gherman (Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, I, [Cluj-Napoca], 2001).
- [27] O astfel de copie a textului, păstrată la Muzeul Bruckenthal din Sibiu, a fost împrumutată de un cititor chiar în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, după cum arată o chitanță de împrumut existentă în fondurile bibliotecii.

[28] Pentru ilustrări suplimentare și semnificații, vezi și *Dicționarul împrumuturilor latino-romance în limba română veche (1421-1760)*, s.v.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

Teodor Corbea, (2001). *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, I, Ediție Mihai Alin Gherman, [Cluj-Napoca]: Clusium

*** (2008). *Dictionarium valachico-latinum*. Primul dicționar al limbii române, Ediție Gh. Chivu, București: Editura Academiei Române

Grigore Maior, (2001). *Institutiones linguae valachicae. Lexicon compendiarium latino-valachicum*, I-II, Ediție Alin Mihai Gherman, Alba Iulia: Universitatea „1 Decembrie 1918”

Lucrări de referință

Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, (1992). *Dicționarul împrumuturilor latino-romance în limba română veche (1421-1760)*, București: Editura Științifică.

Gáldi, Ladislav (1939). *Les mots d'origine neo-grecque en roumain á l'epoque des phanariotes*, Budapest.

Gheție, Ion (coord.), (1997). *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, București: Editura Academiei Române.

Gheție, Ion , Gh. Chivu (coordonatori), (2000). *Contribuții la studiul limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688-1780)*, [Cluj-Napoca]: Clusium.

Rosetti, Al., B. Cazacu, Liviu Onu, (1971). *Istoria limbii române literare, I. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, Ediția a doua, revăzută și adăugită, București: Editura Minerva.

Ursu, N.A. (1962). *Formarea terminologiei științifice românești*, București: Editura Științifică.

ABSTRACT

The renewal of the lexis of the old Romanian literary language was made, even in the absence of a joint action from the part of the scholars, through the acceptance of numerous borrowings from European languages of culture. Mostly used in translations, but already frequently used by many translators, the Latin-Romance neologisms, belonged, therefore, either to the general vocabulary, or to specialized terminologies. This work has the aim to analyze how this process is reflected in the dictionaries of the old Romanian language.